

Ranko Matasović
Odsjek za lingvistiku
Filozofski fakultet
Sveučilište u Zagrebu
Ivana Lučića 3, HR-10000 Zagreb
rmatasov@ffzg.hr

ETIMOLOGIJA HRVATSKE RIJEČI *VRGANJ* I JOŠ NEKIH MIKONIMA U HRVATSKOME

U ovom se radu osporava etimologija po kojoj je riječ *vrganj* posuđena iz mađarskoga. Izvor ovoj hrvatskoj riječi ne može biti ni mađ. *vargánya* (Skok III, 1973:624), budući da je, upravo obratno, ta riječ posuđena iz hrvatskoga, a ne može biti ni od mađ. *úrgomba* 'vrganj', jer je to fonološki nemoguće. Stoga predlažemo novu etimologiju po kojoj je *vrganj* postalo od *xvǔrganjъ, od korijena koji je u imenici *hrga*. Iz istoga je korijena zacijelo i (dijalektalno) *hrč*, *hrčak* 'smrčak'.

Hrvatska imenica *vrgānj*, *vǔgānj*¹ '*boletus edulis*, *boletus crassus*' nije do sada na zadovoljavajući način obrađena u etimološkoj literaturi. Skok (III:624) tvrdi da je ova riječ posuđenica iz mađarskoga *varganya* (*sic!*), no mađarski etimološki priručnici navode obratno, da je mađarski *vargánya* 'vrganj' posuđenica iz hrvatskoga (odnosno 'srpskohrvatskoga', usp. MNTESZ III:1092, Zaic 2006:901). U mađarskom je riječ posvjedočena razmjerno kasno (1584.) i nikakva uralska etimologija nije izgledna. Gluhak (1993) ne navodi etimologiju riječi *vrganj*. U slovenskome je ova riječ, u obliku *vrgānj*, posvjedočena tek marginalno, u govorima koji su bližu hrvatske granice. Snój (2009) je ne spominje, a Bezljaj (1976. – 2007, IV:358f., v. i Bezljaj 1964:123–124) je tumači kao posuđenicu iz mađarskoga *úrgomba*, što bi bila složenica od *úr* 'gospodin' i *gomba* 'gljiva' (slavenska posuđenica, usp. sln. *gōba* 'gljiva'). Premda semantički prihvatljivo (usp.

¹ Izvoran je kajkavski naglasak *vrgānj*, dok je standardno *vǔgānj* (Anić 1998:1318) umjetno stvoreno novoštokavskom retrakcijom naglasaka (prema pravilu da riječi standardnoga jezika ne mogu biti oksitone).

njem. *Herrenpilz* 'vrganj' od *Herr* 'gospodin' i *Pilz* 'gljiva' od lat. *bōlētus*, što je riječ nejasnoga podrijetla), ovo je tumačenje formalno nemoguće: mađarsko *úr* pri posuđivanju nikako se ne bi moglo odraziti kao hrvatsko i slovensko *vr-*, jer u vrijeme kada su moguće posuđenice iz mađarskoga u hrvatski tuđe **u* više ne bi moglo dati slavensko **u > *v*, kao npr. u hrv. *Vrsār* od lat. *Ursaria* (Holzer 2011:161). Naime, prijelaz **u > *v* dogodio se prije 9. stoljeća kada su se Mađari doselili u svoju današnju domovinu (Matasović 2008). Na sličan način, ni drugi dio složenice, *gomba*, ne bi u hrvatskom i slovenskom dao *-ganj*, usp. hrv. *gùmb* 'dugme', sln. *gùmb* iz mađ. *gomb* 'id.' (nejasnoga podrijetla, MNTESZ I:1071, Snój 2009:195, Matasović i dr. 2016:309). Stoga je potrebno još jednom kritički promisliti etimologiju riječi *vrganj* kako bi se pronašlo formalno moguće i semantički zadovoljavajuće rješenje.

Riječ *vrganj* nema osobito starih potvrda. Skok navodi da je posvjedočena kod Katančića (*vrganj*) i Belostenca (*varganj*), a Vajs (2003:385) da se kod Vitezovića pojavljuje kao prijevod latinskoga *Fungus sylvanus*, *crassus*, *gibbosus*. Ista je autorica zabilježila oblik *vrganji* koji se pojavljuje kod Patačića kao prijevod lat. *fungi suilli*.

U suvremenim je hrvatskim dijalektima riječ *vrganj* rasprostranjena uglavnom u kajkavskim govorima, što je i potaklo pogrešnu pretpostavku da je ova riječ posuđena iz mađarskoga, usp. *virgāj* (donjosutlanski, Hanzir i dr. 2015:501), *virgâj* (Varaždin, Lipljin 2002:1140), *virg'oi* (Mursko Središće, Blažeka–Rob 2014:483), *virgâjnj* (središnje kajkavsko područje, Vranić 2015:519). Šugar (2008:775) bilježi još i *virgâjn* za koji kaže da je zabilježeno u samoborskom kraju, *varganj* u Loboru (2008:753), a Skok (III:624) je zabilježio oblik *frgâjn* u Žumberku. U čakavskim govorima *vrganj* je zabilježeno razmjerno rijetko, prije svega u govorima u unutrašnjosti (npr. *virgâjn*: gacka čakavština, Lika, Kranjčević 2003:1089).² To je zacijelo posljedica i činjenice da vrganji u pravilu rastu u kontinentalnom području, a ne u priobalju i na otocima. U štokavskim je govorima Skok (III:624) zabilježio oblik *varganj* koji navodi Karadžić, a govori se u Srijemu, gdje može biti posuđen iz mađ. *vargánya*.³

U pučkoj mikonimiji ima dosta nepreciznosti, pa se imenica *vrganj* u nekim govorima odnosi i na druge vrste gljiva, a ne samo na *boletus edulis*; tako je Šulek 1879. zabilježio da se u Požeštini *vrganj* odnosi na *Boletus regius* (Šugar 2008:329), gljivu koja se obično naziva *kraljevka*, a slična je vr-

² Goran Filipi (osobno priopćenje) zabilježio je ovu riječ u više čakavskih govora u Istri.

³ U čabarskom kraju oblik *vargâjn* (Malnar 2014:516) ima *-ar-* kao pravilan odraz slogotvornog **r*, usp. *varh* za 'vrh' u istome govoru.

ganju, iako se od njega razlikuje ružičastocrvenom bojom klobuka.⁴

Mi smatramo da je riječ *rganj* postala od **hrganj*, te da je izvedena iz istoga korijena (**xvrbg*) iz kojega je i *vřg*, *vřg* (Karadžić)⁵ 'tikvica, *Lagenaria siceraria*, posuda za vodu od osušene tikvice', odnosno *hr̄g* (i u slovenskome, v. Bezljaj I:203). Oblik **x(v)rbga* valja pretpostaviti zbog sln. *hr̄ga* 'kvr̄ga', bug. star. *vr̄oga* 'izraslina na drvetu ili životinji', v. Matasović i dr. 2016:336. U ličkom je ikavskom govoru (Čuljat 2004:285) zabilježeno *vřga* u značenju 'kvr̄ga, komad drveta s vr̄evima' i *vřž* 'čvor, tvrdo mjesto na drvetu gdje je bila grana'; obje riječi zasigurno dolaze od **xvrbga* odnosno **xvrbžb* i dobro čuvaju izvorno značenje. Sličnu smjenu *hr-* i *vr-* nalazimo u riječima *hrpa* i (dijalekatski) *vrpa* (Vrgada), *v'rp̄a* (Gola), što je zacijelo oboje od **xvrbpa*, usp. i polj. *warpa* 'gomila zemlje' (Matasović i dr. 2016:337). Umjesto ne posve pravilnoga pojednostavljivanja skupine **hvr-* u riječi *rganj* mogli bismo pretpostaviti i da se riječ proširila iz dijalekta u kojem glas *h* nestaje, no to ipak smatramo manje vjerojatnim: kajkavski redovito dobro čuva praslavensko **x > h*, a gubitak toga glasa zabilježen je samo u nekim istočnokajkavskim govorima (Lončarić 1996:90–91). Može se, naposljetku, pomišljati i na nepravilne promjene koje je riječ za *rganj* mogla doživjeti u posebnom gljivarskom žargonu, no pri tome treba paziti da se ne iznose *ad hoc* pretpostavke za koje nema čvrstih dokaza.

Podemo li, dakle, od praoblika **xvrbgv* / **xvrbga* 'guba, izraslina, čvor' valja nam objasniti i tvorbu izvedenice **xvrbrganjb > rganj*. Najizravnije bi rješenje bilo pretpostavimo li da je na osnovu **xvrbga* dodan sufiks **(b)njb > -nj*. Taj sufiks nije produktivan, ali nalazimo ga u *bûbanj < bqb̄bnjb* (Matasović 2014:149), također u *svežanj*, *režanj*, *gibanj*, itd. (Babić 2002:313). Iako se taj sufiks uglavnom dodaje na glagolske osnove (*svezati*, *rezati*, *gibati se*), što kod osnove **xvrbg-* nije slučaj, posvjedočen je i kod izvedenica iz imenskih osnova, npr. u imenima mjeseci *svibanj*, *lipanj*, *travanj*. Pa ipak, problem je s tom pretpostavkom što se imenica *rganj*, gen. jd. *rganja* ne deklinira poput *režanj*, gen. jd. *režnja* i *svibanj*, gen. jd. *svibnja*, gdje je 'nepostojano' a pravilno postalo od **b*. Stoga možemo pretpostaviti da je deklinacija imenice *rganj* nastala analogijom prema *pânj* (gen. jd. *pánja*) < psl. **p̄bnjb* (sln. *pânj*, češ. *peň*, rus. *pen'*, polj. *pień*) < ie. **pin-* (možda u vezi s gr. *pínaks* 'balvan, daska', v. Skok II:600).

⁴ Riječ je, poput vrganja, o jestivoj gljivi, koja je ime dobila zacijelo kao prijevod latinskoga (*Boletus regius* 'kraljevska (gljiva)', usp. i fr. *bolet royal*, rus. *borovik korolevskij*).

⁵ Jakšić (2015:838) navodi *vřg* u značenju 'tikvica' u govorima Slavonije, Baranje i Srijema.

Semantički je izvođenje riječi za gljivu iz imenice koja je značila 'nakupinu, izraslinu, kvrgu ili hrgu' potkrijepljeno sličnim razvitkom značenja slovenske riječi *gōba* 'gljiva', rus. dij. *gúba* 'vrst gljive', što je srodno s hrv. *gùba*, a dolazi od psl. *gōba 'izraslina na stablu, guba', usp. lit. *gu̯mbas* 'izraslina, oteklina' (Snoj 2003:178). Riječ *gùba* u hrvatskim dijalektima znači i 'gljiva', osobito 'gljiva što raste na bukovu stablu' (npr. u Hercegovini; Šugar 2008:226), a zabilježeno je i značenje 'vrganj, *Boletus edulis*' (Vižinada i Mekiš u sjeverozapadnoj Istri; Šugar 2008:226). To dodatno semantički potkrijepljuje etimologiju riječi *organj* koju ovdje predlažemo.

Ako prihvatimo da *organj* dolazi od korijena **xv̥vrg-* proširenoga sufiksom *-anj* (odnosno od **xv̥vrga* sa sufiksom *-nj*), tada nam ova etimologija pomaže da objasnimo i podrijetlo riječi *hrč*, *hrčak* 'vrsta gljive, *morchella*, *helvella*', što su oblici koje pronalazimo kod Belostenca, Suleka i u slovenskome (*hrček*), usp. Skok I:686. Oblici *hrčak* i sln. *hrček* bili bi umanjnice od **xv̥vrgvčv* pravilno izvedene sufiksom *-včv*. Ishodišni oblik **xv̥vrgvčv* bio bi pravilno izveden iz korijena **xv̥vrg-* sa sufiksom *-čv kao u *zblčv > *žuč*, *bičv > *bič* (Matasović 2014:80). Oblik *hrč* ne možemo izravno izvesti iz **xv̥vrgvčv* (očekivali bismo *hrgač), već je on zacijelo sekundarno tvoren prema umanjnici. Na tvorbu imenice *hrčak* zacijelo je utjecao mikonim *smrčak* (*smrčka*), što je naslijeđeno, praslavensko ime te gljive (usp. rus. *smorčók*, *smorčká*, ukr. *smorž*, *smoržá*, polj. *smarz*, *smardz*, češ. i slk. *smrž*, sln. *smrček*, Vasmer II:676) < psl. **sm̥vržv* '*Morchella esculenta*' (u ruskom i južnoslavenskome prošireno sufiksom *-včv). Etimologija je psl. **sm̥vržv* nejasna; formalno je moguće povezivanje s glagolima **sm̥vrgati* (rus. *smorgát* 'šmrkati (sluz)') i **sm̥vrkati* 'id.' (rus. *smorkát*, hrv. *smr̀kati*), no značenjski to nije posve uvjerljivo (smr̀ci nisu osobito sluzave gljive). Mogućom se čini i etimološka veza s hrv. *smr̀eka* '*Abies pectinata*' < **sm̥erka*, dij. *smrk* < **sm̥vrk̥v*, *smrč* < **sm̥vrčv* (za potvrde v. Skok II:295), usp. i bug. *smreká*,⁶ što bi moglo sa 's-mobile' biti izvedeno iz korijena koji je u prasl. **mork̥v* 'mrak' (hrv. *mr̀ak*, rus. *mórok*, polj. *mrok*) i **m̥vrk̥v* (hrv. *mrk*, slč. *mrk̥j*), v. Matasović i dr. 2016:636, 638. Češer smreke oblikom i bojom pomalo podsjeća na smrčak, pa bi u tome bila značenjska veza, no protiv te etimologije govori zvučno *ž u ishodu prasl. korijena **sm̥vržv*. Bilo kako bilo, praoblici **sm̥vržv* i **sm̥vrčv* dovoljno su slični da je jedan analoški mogao utjecati na drugi.

Možemo zaključiti da hrv. *organj* ne može biti ni od mađ. *vargánya* budući da je, upravo obratno, ta riječ posuđena iz hrvatskoga, a ne može biti ni od mađ. *úrgomba* 'vrganj', jer je to fonološki nemoguće. Stoga predlaže-

⁶ Rus. *sm̥erka*, oblik koji spominje Skok, nisam uspio pronaći u ruskim rječnicima, no javlja se u ukrajinskom u značenjima *Picea abies* i *Pinus abies*.

mo novu etimologiju po kojoj je *rganj* postalo od *xvʁrganjb, od korijena koji je u imenici *hrga*. Iz istoga je korijena zacijelo i dijalektalno ime *hrč, hrčak* za gljivu smrčak (*Morchella esculenta*). Semantička je potkrijepa toj etimologiji razvitak sln. *góba* 'gljiva', rus. dij. *gúba* 'vrst gljive' i hrv. *gùba* od psl. *goba 'izraslina na stablu, guba'.

Literatura

- Anić, Vladimir. 1998. *Rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Novi liber.
- ARJ = *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika I – XXIII*. 1881. – 1970. Zagreb: JAZU.
- Babić, Stjepan. 2002. *Tvorba riječi u hrvatskome književnome jeziku*. Zagreb: HAZU – Nakladni zavod Globus.
- Bezljaj, Francè. 1964. Nekaj misli o etimologijah. *Jezik in slovstvo*, 4-5, 121–125.
- Bezljaj, Francè. 1976. – 2007. *Etimološki slovar slovenskega jezika I – V*. Ljubljana: SAZU.
- Blažeka, Đuro; Grozdana Rob. 2014. *Rječnik Murskog Središća*. Zagreb: Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Čuljat, Marko. 2004. *Ričnik ličke ikavice*. Gospić: Likapress.
- Derksen, Rick. 2008. *Etymological Dictionary of the Slavic Inherited Lexicon*. Leiden: Brill.
- de Vaan, Michiel. 2008. *Etymological Dictionary of Latin and the Other Italic Languages*. Leiden: Brill.
- ESSJ = *Etimologičeskij slovar' slavjanskix jazykov I – (XXXVII)*. 1974. – 2011. Ur. Trubačev, Oleg N. Moskva: Nauka.
- Gluhak, Alemko. 1993. *Hrvatski etimološki rječnik*. Zagreb: August Cesarec.
- Hadrovics, László. 1985. *Ungarische Elemente im Serbokroatischen*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Hanzir, Štefica i dr. 2015. *Rječnik kajkavske donjosutlanske ikavice*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Holzer, Georg. 2011. *Glasovni razvoj hrvatskoga jezika*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Jakšić, Martin. 2015. *Rječnik govora slavonskih, baranjskih i srijemskih*. Zagreb: Dominović.
- Kranjčević, Milan. 2003. *Ričnik gacke čakavštine*. Otočac: Čakavski sabor.
- Lipljin, Tomislav. 2002. *Rječnik varaždinskoga kajkavskog govora*. Varaždin: Garestin.
- Lončarić, Mijo. 1996. *Kajkavsko narječje*. Zagreb: Školska knjiga.

- Lukežić, Iva; Sanja Zubčić. 2007. *Grobnički govor 20. stoljeća*. Rijeka: Katedra Čakavskog sabora Grobnišćine.
- Kraljević, Ante. 2013. *Ričnik zapadnoercegovačkoga govora*. Široki Brijeg – Zagreb: Matica hrvatska.
- Matasović, Ranko. 2008. *Poredbenopovijesna gramatika hrvatskoga jezika*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Matasović, Ranko. 2014. *Slavic Nominal Word-Formation*. Heidelberg: Carl Winter.
- Matasović, Ranko i dr. 2016. *Etimološki rječnik hrvatskoga jezika, 1. svezak, A-NJ*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- MNTESZ = *A Magyar Nyelv Történeti-Etimológiai Szótára*. 1967. – 1984. Ur. Loránd, Benkő. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Pokorny, Julius. 1959. *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*. Bern – München: Francke Verlag.
- Sekulić, Ante. 2015. *Rječnik govora bačkih Hrvata*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Skok, Petar. 1971. – 1974. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika I – IV*. Zagreb: JAZU.
- Snoj, Marko. 2003. *Slovenski etimološki slovar*. Ljubljana: Modrijan.
- Šugar, Ivan. 2008. *Hrvatski biljni imenoslov*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Vajs, Nada. 2003. *Hrvatska povijesna fitonimija*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Vasmer, Max. 1953. – 1958. *Russisches etymologisches Wörterbuch I – III*. Heidelberg: Carl Winter.
- Večenaj, Ivan; Mijo Lončarić. 1997. *Rječnik Gole*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Vranić, Stanko. 2015. *Rječnik središnjega kajkavskog područja*. Konjšćina: Zrinski.
- Zaic, Gábor. 2006. *Etimológiai Szótár*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.

Etymology of Croatian *vrganj* ‘*Boletus edulis*’ and some other mushroom names

Abstract

This paper argues against the etymology according to which the Croatian name of the mushroom *Boletus edulis*, was borrowed from Hungarian. It is demonstrated that Croatian *vrganj* cannot be derived neither from Hungarian *vargánya* (as suggested by Skok III:624), nor from Hung. *úrgomba*. While the former Hungarian word was actually borrowed from South Slavic, the derivation of Croat. *vrganj* from the latter is phonologically impossible. Therefore, we propose a new etymology which derives Croat. *vrganj* from **xvǔrganjb*, from the same root as Croat. *hrga* ‘lump, knot (on a tree)’. That root can also be the basis from which Croatian (dialectal) *hrčak* ‘morel, *Morchella*’ was derived.

Ključne riječi: *vrganj*, etimologija, mikonimi

Key words: *Boletus edulis*, Croatian etymology, names of mushrooms

